

ΧΡΟΝΗΣ ΜΙΣΣΙΟΣ

$$8 - 3 = 11$$

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ρηνιώ Παπατσαρούχα-Μίσσιου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Ένας πρόλογος ως επίλογος

Όταν κάποτε επιχειρήσα να γράψω για τη μητέρα μου, διαπίστωσα πόσο δύσκολο είναι να μιλήσεις δημόσια για έναν άνθρωπο της απολύτως ιδιωτικής σου ζωής, χωρίς τον κίνδυνο να εκτραπείς πέραν του αντικειμενικού – αν υποθέσουμε ότι υπάρχει αντικειμενικότητα. Είναι, κάπως, σαν να προσπαθείς να χορέψεις χασαποσέρβικο μ' ένα εύθραυστο κολονάτο ποτήρι στο κεφάλι σου: ή τον χορό θα αδικήσεις ή το ποτήρι θα σπάσεις. Σ' εκείνη την περίπτωση, λοιπόν, παραιτήθηκα. Τώρα όμως πρέπει να μιλήσω για το τελευταίο βιβλίο του Χρόνη Μίσσιου, το 8-3=11, κι εκείνος λείπει. Λείπει ήδη πάνω από έξι χρόνια. Να μιλήσω όχι εξ ονόματός του αλλά ως συνεργός, μάρτυρας και παρατηρητής των δραστηριοτήτων και των γεγονότων της ζωής του – της εξέλιξής του από το καλοκαίρι του 1962 ως την ύστατη στιγμή, στις 20 Νοεμβρίου του 2012.

Το βιβλίο το σταμάτησε ο Χρόνης –σκόπιμα αποφεύγω το ρήμα «τελείωσε»– όταν τα προβλήματα της υγείας του έγιναν πολύ πιεστικά. Δεν ξέρω αν ήθελε και τι θα ήθελε ακόμα να προσθέσει, ίσως μια παράγραφο ίσως μερικές σελίδες. Πάντως δεν ασχολήθηκε, και το βιβλίο έμεινε στο συρτάρι. Δεν ξέρω, επίσης, αν

του περνούσε από το μυαλό πως αυτό το βιβλίο θα μπορούσε να είναι το τελευταίο, το «κύκνειο άσμα» του. Δεν μίλησε, δεν μιλήσαμε ποτέ για τέλος, για κανενός είδους τέλος, ούτε με τη σημασία του τερματισμού ούτε με τη σημασία του σκοπού, της σκοπιμότητας. Άλλωστε για τον Χρόνη Μίσσιο, όπως προκύπτει και από τα βιβλία του και από την ίδια του τη ζωή, δεν υπάρχει «τέλος». Υπάρχει όμως πάντα εξέλιξη, και συνέχεια, μία υπό όρους αναγέννηση, μία μεταμόρφωση· δύσκολη και οδυνηρή ίσως, δυσανάγνωστη για πολλούς ίσως, όμως όχι τέλος. Αυτό δεν το διατύπωσε εκείνος ποτέ ως άποψη με τέτοια κατηγορηματικότητα, όμως το βίωνε ως ουσιαστικό γνώρισμα της ζωής, ως *conditio sine qua non* για να παραμένει η ζωή όντως ζώσα, χωρίς διακοπές, χωρίς κενά. Γι' αυτό, άλλωστε, πιστεύω πως στα περισσότερα βιβλία του Χρόνη η εξέλιξη, η ιστορία, δεν είναι παρά ένα όχημα – ένα όχημα που πάει, που θα πάει, όπου το πάνε οι επιβάτες του. Η ζωή η ίδια, ασπούμε, είναι ένα όχημα στο οποίο άνθρωποι και πλάσματα «επιβιβάζονται», σχετίζονται, δίνουν και παίρνουν, «αποβιβάζονται» και το όχημα συνεχίζει την πορεία του. Για πού; Μα, προφανώς για εκεί όπου το κατευθύνουν πλέον οι επιβάτες του – εμείς: οι δραστηριότητές μας, οι αξίες που επιλέξαμε να υπηρετήσουμε, το είδος των σχέσεων και του πολιτισμού που προκρίνουμε, το μέλλον που σχεδιάζουμε για τα παιδιά μας, άρα τον κόσμο στον οποίο υποχρεωτικά θα ζήσουν.

Ο Χρόνης Μίσσιος βγήκε από τη φυλακή, όπου εξέτιε ποινή 18 χρόνων για τη δράση του κατά της χούντας, με

την αμνηστία τον Αύγουστο του 1973, έντεκα μήνες πριν καταρρεύσει η χούντα. Η μεταπολίτευση τον Ιούλιο του 1974 και η νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος δημιουργούσε, πρώτη φορά στην Ελλάδα, ένα νέο νομικό πλαίσιο ισονομίας για όλα τα κόμματα. Η Αριστερά έχανε ένα βασικό επιχειρήμα-άξονα όλων σχεδόν των δραστηριοτήτων της ως τότε. Δυστυχώς, όμως, μαζί μ' αυτό, η ανανεωτική Αριστερά έχασε και την ευκαιρία να προσδιορίσει, ως Αριστερά πάντα, μέσα στις καινούριες συνθήκες ποιαν ακριβώς κοινωνία ονειρευόταν και, κυρίως, με τι είδους πολίτες και πολιτικούς θα την οικοδομούσε. «Αρετήν και τόλμην» δεν θέλει μόνο η ελευθερία, θέλει πρωτίστως η Δημοκρατία.

Ο Χρόνης Μίσσιος δεν συμμερίστηκε για πολύ ούτε την παρωχημένη συνθηματολογία ούτε την αμήχανη αδράνεια. Είδε ότι η ζωή έχει καταστήσει πολυπλοκότερο το πεδίο της πάλης των τάξεων, καθώς τα όριά τους διαρκώς μετατοπίζονται. Το πρώτο του βιβλίο, *...Καλά, εσύ σκοτώθηκες νωρίς*, εκδόθηκε τα Χριστούγεννα του 1985 και –ευτυχώς για το ήθος και τη λεβεντιά του– πολύ πριν από την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Το δεύτερο βιβλίο του, *Χαμογέλα, ρε... τι σου ζητάνε*, εκδόθηκε το 1988 και είναι, κατά κάποιον τρόπο, τα παραλειπόμενα του πρώτου· βιωμένες ιστορίες μιας άγριας εποχής: Κατοχή, Εμφύλιος, ήττα της Αριστεράς, ανελήθο κυνηγητό των ηττημένων από τις κυβερνήσεις της Δεξιάς, ιστορίες που τον έχουν σφραγίσει, όπως χιλιάδες άλλους Έλληνες, με πυρωμένο σίδερο. Όμως από το τρίτο βιβλίο, *Τα κεραμίδια στάζουν*, αρχίζει σιγά σιγά ν' ανοίγει το κουκούλι και μια συνείδηση

με ευρύτερη οπτική εμφανίζεται. Ο Χρόνης Μίσσιος από την αποφυλάκισή του και μετά ζει αντικειμενικά ελεύθερος μέσα σε έναν κόσμο που, για πρώτη φορά, δεν είναι ο περίκλειστος κόσμος των συντρόφων της φυλακής, της εξορίας, της πολιτικής ή της συνδικαλιστικής δράσης. Αντιμετωπίζει όμως συχνότατα έναν κόσμο του «φαίνεσθαι», που κρύβει τα αδιέξοδα και τη συναισθηματική του μιζέρια κάτω από υποτιθέμενες κοινωνικές ανελίξεις και οικονομικές επιτυχίες. Στη μεταπολίτευση έχουμε και μια καινούρια μόδα: μαζί με το αμπέχονο και τον μπερέ, που καλύπτανε... επαναστατικά όλων των ειδών τους συμβιβασμούς, έγινε πολύ... must και ο αντιστασιακός εραστής, ή, έστω, ένας αντιστασιακός στα σαλόνια του «καλού κόσμου», να τον επιδεικνύουν σαν ακριβή αντίκα. Ατυχώς, οι μόδες και οι πλειοψηφίες έχουν κι αυτήν τη δυνατότητα: να αφομοιώνουν τα πάντα φέρνοντάς τα στα μέτρα του συμβιβασμού και της μετριότητας.

Όμως πάνω και πέρα από όλα αυτά, ο Χρόνης βλέπει ότι, εκτός από τις ταξικές αντιπαραθέσεις – που ισχύουν πάντα όσο κι αν μετατοπίζονται τα όρια και τα χαρακτηριστικά των τάξεων – και πέρα από τους κηρυγμένους πολέμους που ανάβουν εδώ κι εκεί, υπάρχει μια άλλη, μείζων υφέρπουσα απειλή, ένας συγκαλυμμένος ακήρυκτος αλλά άγριος πόλεμος για την κυριαρχία επί των ζωτικών πηγών του πλανήτη, ο μέγιστος κίνδυνος.

Οι συνθήκες μπορεί να αλλάζουν, όμως ο Χρόνης Μίσσιος είναι ο ίδιος κοινωνικά ευαίσθητος άνθρωπος ο οποίος στην εφηβεία του στρατεύθηκε ανυστερόβουλα

στο όραμα για έναν δικαιότερο κόσμο, και τώρα, ώριμος πια, διαθέτει πιο εξασκημένη συνείδηση και ευρύτερη αντίληψη περί δικαιωμάτων και περί ευθυνών απέναντι στη ζωή. Οι ευαίσθητες κεραίες του ενεργού πολίτη γρήγορα προσανατολίζονται προς τον νέο καίριο στόχο: το περιβάλλον και ό,τι αποτελεί απειλή γι' αυτό. Για τον Χρόνη, το περιβάλλον ως πλανήτης Γη και όχι απλώς ως «φύση υπό προστασίαν» υπαγορεύει και απαιτεί νέα ηθική, μιαν άλλη ιεράρχηση των αξιών που διέπουν τη ζωή μας. Έτσι, το τέταρτο βιβλίο του, *Το κλειδί είναι κάτω από το γεράνι*, όπου λέει πως είναι λίγα τα ουσιαστικά πράγματα τα οποία απαιτούνται για να νιώσει ο άνθρωπος τη ζωή του πλήρη και δικαιωμένη, το πέμπτο, *Ντομάτα με γεύση μπανάνας*, όπου εκφράζει τους φόβους του για την εξέλιξη που μπορεί να έχουν οι επεμβάσεις των επιστημόνων στο γενετικό υλικό, και το έκτο και τελευταίο του, το $8-3=11$, είναι όλα προσανατολισμένα σταθερά σ' αυτόν τον στόχο: στις ανεξέλεγκτες δραστηριότητες εταιρειών και κυβερνήσεων που πιστεύουν ότι οι δυνατότητές τους ισούνται με τα δικαιώματά τους, άρα τα πάντα τούς επιτρέπονται.

Στο τελευταίο βιβλίο του Χρόνη Μίσσιου, ένας ολόκληρος κόσμος, ένας πλανήτης φωνάζει «βοήθεια», άνθρωποι διαφορετικής καταγωγής, θρησκείας, κουλτούρας, τάξης, πολιτικής ένταξης, αντιμετωπίζουν ήδη ή θα αντιμετωπίσουν σύντομα τον ίδιο κίνδυνο: να ιδούν τον τόπο τους να καθίσταται εχθρικός, η γη τους άγονη κι ο βίος τους αβίωτος. Το βλέπουμε ήδη με τα εκατομμύρια απελπισμένους πρόσφυγες, που δημιουργούν οι πόλεμοι και τα ερημοποιημένα τμήματα του πλανήτη,

αυτά που υπήρξαν κάποτε οι εύφορες πατρίδες τους, πριν τις λεηλατήσουν και τις ρημάξουν σήμερα τα «προηγμένα» κράτη. Και οι πόλεμοι και η υπερεκμετάλλευση είναι ανθρώπινες δραστηριότητες που οφείλονται στην αχαλίνωτη πλεονεξία των ισχυρών και στην παντελή έλλειψη ηθικών αναστολών και μέτρου στο κυνήγι της ισχύος.

Ένας τέτοιος κόσμος κινείται και στο $8-3=11$. Η αφήγηση στην αφετηρία της αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα. Στο ένα επίπεδο είναι η ζωή και η βήμα βήμα συγκρότηση της συντροφιάς – μιας μικρής εναλλακτικής κοινότητας στο περιθώριο της κοινωνίας, νησίδα ανοχής και κατανόησης μέσα στον κλυδωνισμό των σχέσεων κάθε είδους. Στο άλλο επίπεδο εξελίσσεται ένα ένθετο διήγημα που γράφει ένα μέλος της συντροφιάς, ο Συγγραφέας. Το ένθετο είναι μια απολύτως αναγνωρίσιμη και ρεαλιστική απεικόνιση ζεύγους σήμερα και χθες και προχθές. Σιγά σιγά, λοιπόν, το ένθετο εγκαταλείπεται, η ιστορία της «διπλανής πόρτας» ατονεί και κερδίζει έδαφος η ιστορία της συντροφιάς. Στις ζωές των ηρώων, είτε αναφέρονται στο πρόσφατο παρελθόν είτε στο σήμερα, ο αναγνώστης αναγνωρίζει ήδη το κυοφορούμενο μέλλον και στις δύο εκδοχές του, τη σωτηρία του ή την καταστροφή του.

Κανένα από τα βιβλία του Χρόνη Μίσιου δεν τελειώνει με ένα καθησυχαστικό χάπι εντ. Ουσιαστικά, κανένα δεν είναι μια τελειωμένη ιστορία. Όλα αφήνουν ανοιχτά ενδεχόμενα, όλα εξαρτώνται από την εγρήγορση των συνειδήσεων, όλα συνεχίζονται υπό όρους. Η ζωή των ηρώων την οποία διαλέγει, δηλαδή επινοεί και συν-

θέτει, δεν είναι παρά ψηφίδα στο μεγάλο ψηφιδωτό της ζωής στο σύνολό της, και μόνο ως τέτοια τον ενδιαφέρει· όχι ως ζωή «τους» αλλά ως στοιχείο της ζωής και της κοινωνίας γύρω μας. Κι ενώ δεν προσφέρεται για απενοχοποιητικές συγκρίσεις, συχνά αναγνωρίζει κανείς εικόνες γνωστές της εποχής μας και, αν είναι αρκετά ειλικρινής, της ενοχής μας.

Το τέλος αυτού του βιβλίου, λοιπόν, που δεν θέλησε ή δεν πρόλαβε να γράψει ο Χρόνης Μίσσιος, του βιβλίου που έχει ως τίτλο μιαν παράδοξη αριθμητική πράξη, συμβατή μόνο με τη λογική της προσφοράς, το $8-3=11$, θα μπορούσε να είναι μια δική του σκέψη από το σώμα του βιβλίου. «Μόνο σε σχέση με την υπεράσπιση της φύσης μπορεί ο άνθρωπος να διατυπώσει μιαν ηθική που θα αποκαταστήσει τη χαμένη του ζωή. Το θέμα είναι αν θα προλάβει ο άνθρωπος να συνειδητοποιήσει πόσο είναι ζωτική ανάγκη για το ανθρώπινο είδος να υιοθετήσει μια νέα ηθική στάση απέναντι στη φύση, να υπερασπιστεί την αιωνιότητά της, να αναγνωρίσει την υπέρτατη σοφία και την αδιάσπαστη ενότητα στη διαφορετικότητά της».

Κατά τη δική μου άποψη, ο Χρόνης γράφει γι' αυτό που θα 'θελε να διαβάσει στις εφημερίδες ένα πρωί ξυπνώντας, ν' ακούσει στις πρωινές εκπομπές των ραδιοφώνων: πως τίποτα δεν έχει τελειώσει, πως η δημιουργία του κόσμου συνεχίζεται και πως η συνείδηση του ανθρώπου μπορεί ακόμη να κυοφορήσει ένα θαύμα.

Ρηγιώ Παπατσαρούχα-Μίσσιου,
Καπανδρίτι, Άνοιξη του 2019

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ, έτσι τον φώναζε η παρέα, αυτή εξάλλου ήτανε και η δουλειά του, ακούμπησε τον καφέ στο γραφείο, έστριψε το τσιγάρο του, ήπιε μια γουλιά και άνοιξε τη γραφομηχανή του. Η μέρα θαμπή, άχρωμη, χωρίς τις μεταμορφώσεις του χρόνου, ακίνητη. Τα δέντρα, εκτός του αειθαλούς πεύκου, απαλλαγμένα από τα φυλλώματά τους, απέκτησαν νέα υπόσταση. Ένα διαφορετικό τοπίο. Τα γυμνά κλαδιά τους, εκτός της λεύκας φυσικά, που της αρέσει η κατακόρυφη άνοδος, όλα τα άλλα, κάθε δέντρο και ένας καινούριος κόσμος. Καμπύλες, κοίλα, ερωτικά συμπλέγματα, επικλήσεις.

«Αρκεί να μπορείς να βλέπεις και όχι να κοιτάς» σκέφτηκε. «Τότε μπορείς να καταλάβεις πού κείται το καίριο και πού το περιττό, το σημαντικό και το ασήμαντο, η αισθητική και ο πολιτισμός».

Έπρεπε να συγκεντρωθεί στο θέμα του, ξανακοίταξε το τοπίο – σιωπή. «Σίγουρα θα χιονίσει» μονολόγησε. Πέρασε καινούρια κόλλα στη γραφομηχανή του και σκέφτηκε τον τίτλο...

ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ ΚΑΙ ΡΟΔΑΝΘΗ

Κανένα αστέρι στον ουρανό. Τα φώτα των δρόμων αραχνιασμένοι ήλιοι, φωτεινές μέδουσες, επιπλέον στη θάλασσα της παχιάς ομίχλης. Μόνο ο βρυχηθμός της πόλης ακούγεται. Τίποτα δεν μπορεί να τον μερώσει αυτόν. Στη σιωπή νιώθουμε πλέον μοναξιά, όχι απόλαυση, είμαστε ξένοι στην πλάση. Η ομίχλη ανεβαίνει, όλο και πιο συμπαγής από την πλευρά του νοτιά.

Όπως το χιόνι, έτσι και η ομίχλη, μεταμορφώνουν τόσο βαθιά το τοπίο, ώστε διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα. Η διαφορά τους είναι ότι, ενώ το χιονισμένο τοπίο σου δίνει άμεσα τις αισθητικές του προτάσεις, στην άψογη λαμπρότητά του φωτίζει τον συναισθηματικό σου κόσμο, το τοπίο της ομίχλης είναι μυστηριακό, σε καλεί να συμμετάσχεις με τη φαντασία σου, την προσωπική σου αισθητική και τα προσωπικά σου συναισθήματα. Κινείται διαρκώς, αλλάζει συνεχώς σχήματα και ρυθμούς... Στο χιονισμένο τοπίο εισπράττεις, είσαι εσύ κι αυτό, η ομίχλη κουβαλάει κάτι άγνωστο, περνάει μέσα σου μια μυστικιστική ασάφεια στην ερμηνεία της πραγματικότητας, απελευθερώνει καινούρια συναισθήματα, δεν είναι επαφή με το τοπίο αλλά εισαγωγή σ' αυτό με ό,τι κουβαλάει η ψυχή σου... Στο κάτω κάτω, τι είναι η πραγματικότητα; Η λογική που θέτει όρια στην ερμηνεία της ή η ψυχοσωματική εμπειρία

και η φαντασία; Η λογική είναι κοινός τόπος, η ψυχοσωματική εμπειρία και η φαντασία είναι του καθενός.

Ο Πρίγκιπας, έτσι τον βάφτισε η νονά του η Αφροδίτη, όνομα και πράμα όπως λέγανε, αφού στα λαμπερά σαν αναμμένα κάρβουνα μάτια της κατοικούσε η επικίνδυνη ελευθερία εκείνων των γυναικών που οι ζηλόφθονες τις ονομάζουν νυφομανείς. Η νονά πλούσια, η μάνα φτωχιά, δεν είχε γνώμη για το όνομα του γιου της. Ήθελε μάλιστα να τον βαφτίσει Ξανθό Πρίγκιπα, αλλά, ευτυχώς γι' αυτόν, γεννήθηκε μελαχρινός σαν κατσίβελος. Άναψε την πίπα του και έγειρε στο παραπέτο της γέφυρας, οι σκέψεις του μελαγχολικές στριφογύριζαν στο μυαλό του. Πόσες αλλαγές στα όρια της ζωής του. Είναι τόσο μεγάλη η ζωή του ανθρώπου και θέλουμε να την παρατείνουμε κι άλλο – για τον θεό, προς τι; Γεμίσαμε τις προηγμένες κοινωνίες με κουφάρια που κλαίνε την αβίωτη ζωή τους στις όχθες του Αχέροντα.

Όχι, αυτός δεν ένιωθε έτσι, ήταν ευχαριστημένος από τη ζωή του και υπερπλήρης από θαυμάσια βιώματα και εμπειρίες. Αρκετές φορές είχε φτάσει και είχε ξεπεράσει τα όριά του, είχε αντιμετώπισει τους φόβους του και είχε υπερασπιστεί την αξιοπρέπειά του και τις ιδέες του, επί ποινή μαρτυριών και θανάτου... Αυτός άντεξε, όμως οι ιδέες του τον πρόδωσαν και παντρεύτηκαν την εξουσία. Ωστόσο, αυτή η συμμετοχή στην πιο όμορφη ιδεολογία της εποχής του, έστω και

σαν ψυχοσωματική εμπειρία, τον έσωσε ως οντότητα και τον οδήγησε σε νέα επίπεδα ζωής και σκέψης. Δεν ήταν μόνο το όραμά του να αγωνιστεί μαζί με τους συντρόφους του για έναν καλύτερο κόσμο, αλλά και η ανάγκη να καταφύγει σε μία νέα πραγματικότητα, διαφορετική από τη θλιβερή καθημερινότητα που του επέβαλλαν. Και ταξίδεψε σε νέους ορίζοντες, στα βάθη της ζωής και της αυτογνωσίας, σε καινούρια συναισθήματα, άγρυπνες αισθήσεις. Έδωσε πολλά και πήρε πολλά. Όλα αυτά βέβαια επειδή κατάφερε, μέσα στη σύγκρουση, να μην αποστεί ούτε στιγμή από την ουσία του Καλού που εκπροσωπούσε. Ένα ερώτημα βασάνιζε τη σκέψη του: Προδοθήκαμε από την εξουσία και τη γραφειοκρατία ή από τον ίδιο τον άνθρωπο; Μήπως είναι ανέφικτη η ιδανική κοινωνία; Αλίμονο, δεν υπάρχει εξουσία, δεν υπάρχει γραφειοκρατία, δεν υπάρχει έγκλημα χωρίς τον άνθρωπο. Πού πήγαν εκείνα τα ωραία, τα μεγάλα συναισθήματα; Οι άνθρωποι κοιτάνε αλλά δεν βλέπουν, τα μάτια τους είναι άδεια από συναισθήματα, ακατοίμητα, χωρίς φαντασία και λάμψη, δεν κοινωνούν...

Η ομίχλη κυριαρχεί στο τοπίο με αμυδρούς υπαινιγμούς φωτός. Πόσο βαθιά άλλαξαν οι εποχές – παραλοϊσμένες προσφυγοπούλες, τρέχουν έξω από την αιώνια τάξη τους. Πώς είναι δυνατόν, σε έναν κόσμο που δείχνει να έχει χάσει τα λογικά του, ο άνθρωπος να παραμένει ψυχολογικά και βιολογικά υγιής; Δεν είναι μόνο οι παρά φύση σχέσεις και κανόνες της ανθρωπί-

νης κοινωνίας που εμποδίζουν την ψυχική, πνευματική και βιολογική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Η απαξίωση της φύσης, η καταστροφή του περιβάλλοντος, η κυριαρχία του τεχνοκρατικού πολιτισμού, η έκρηξη των θετικών επιστημών οδήγησαν τον άνθρωπο στη βαθύτερη οντολογική κρίση από την εμφάνισή του στον πλανήτη.

Οι σκέψεις του γκρίζες σαν την ομίχλη, μουλιασμένες στη θλίψη, κατακλύζουν τον νου και την ψυχή του. Όλα τού φαίνονται μάταια. Δεν υπάρχει καν η δυνατότητα να μπει φυλακή για μιαν ιδέα. Τις ιδέες δεν τις φοβάται πια η εξουσία, τις φκιασιδώνει και τις κάνει μόδα.

Προχθές έκλεισε τα εξήντα τρία, ποτέ δεν πίστευε ότι θα ζήσει τόσο πολύ. Ύστερα από τα μεγάλα ταξίδια της ζωής του, στον φόβο, στο μαρτύριο, στην αγωνία, στην απελπισία, στην ελπίδα, στις μεγάλες στιγμές του ονείρου και της συντροφικότητας, τώρα σ' ένα ήσυχο λιμανάκι χωρίς βαθύ ορίζοντα. Τι αλλαγές, τι σημαντικά γεγονότα μπορεί κανείς να περιμένει στη ζωή του μετά τα εξήντα τρία του! Και ο έρωτας; Αχ, αυτός ο άγνωστος μπάσταρδος με τα χιλιάδες πρόσωπα, που πρώτα σου χαρίζει τον έναστρο ουρανό κι ύστερα καταβροχθίζει ένα ένα τ' αστέρια του για να σε ξαναρίξει στα σκοτάδια της Κόλασης. Το στάδιο της αυτοκτονίας, ύστερα από το μεγάλο σοκ, το είχε ξεπεράσει. Κι όμως, η πυκνή ροή των αυτοκινήτων στη λεωφόρο, κάτω από τη γέφυρα, ήταν

πειρασμός. Δεν μπόρεσε να αλλάξει τον κόσμο· εκείνο που του απόμεινε ήταν να μην επιτρέψει στον κόσμο να τον αλλάξει. Ακούμπησε τα χέρια του στο παραπέτο της γέφυρας κι αμέσως τα τράβηξε πίσω. Μια ψυχρή γλοιώδης ουσία σκέπαζε τα σίδερα. Η ατμόσφαιρα της πόλης, φορτωμένη με πλήθος δηλητήρια, μετέτρεπε τον νεραϊδένιο ιστό της ομίχλης σε αργό θάνατο.

Τα αυτοκίνητα, σε πυκνή ροή και στις δυο κατευθύνσεις της λεωφόρου. Αν μπορούσε έστω και για μια στιγμή να πάψει ο άνθρωπος να θορυβεί, τότε θα γινόταν ίσως να ξανακούσει το τραγούδι της ζωής. Τι να απέγινε άραγε ο Δον Ανσέλμο...

Αυτό που λέμε έκτη αίσθηση τον απέσπασε από τις σκέψεις του. Γύρισε. Μέσα από την ομίχλη ξεπρόβαλε μια γυναικεία σιλουέτα που ερχόταν προς το μέρος του. Φορούσε μπεζ καμπαρντίνα. Η όρασή του, καίτοι ασχημμένη από ώρα στην ορατότητα που επέτρεπε η ομίχλη, δεν μπορούσε να προχωρήσει παραπέρα.

— Ροδάνθη, συστήθηκε και του άπλωσε το χέρι.

— Πρίγκιπας.

— Εγώ σας ξέρω.

Είχε την εντύπωση πως κάπου την είχε ξαναδεί, κυρίως ένιωθε την ενέργεια που εξέπεμπε. Ήταν η γυναίκα που ακουμπούσε στην αριστερή κολόνα, όση ώρα αυτός βρισκόταν στο βήμα. Μια ενέργεια που ένιωσε και τον έκανε να κοιτάζει προς το μέρος της. Αν και βρισκόταν σε μεγάλη απόσταση, τα βλέμματά τους

συναντήθηκαν. Ήταν η μόνη ουσιαστική επικοινωνία που είχε με το πλήθος της αίθουσας.

Ήταν ψηλή, τα μαύρα μαλλιά της, ριγμένα στο πλάι, πλαισίωναν το οβάλ πρόσωπό της. Η καρδιά του φτερούγισε αισιόδοξα στην προσδοκία μιας ενδιαφέρουσας συνάντησης, που σύντομα πνίγηκε από την ανόητη και εντελώς άσχετη με το θέμα ερώτηση κάποιας ακροάτριας, που σίγουρα είχε πάει στο κομμωτήριο πριν έρθει στην εκδήλωση.

Γιατί ενέδωσε, αφού είχε δώσει τον λόγο του στον εαυτό του ότι δεν θα ξανακάνει διαλέξεις ούτε θα συμμετάσχει ξανά σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις; Από καιρό είχαν καταντήσει περισσότερο κοινωνικές συναθροίσεις δημοσίων σχέσεων παρά συζητήσεις πνευματικού και φιλοσοφικού στοχασμού σχετικά με τα προβλήματα της ύπαρξης και της ανθρωπότητας. Όλα μια τελετή, μια ομοιομορφία που σκοτώνει... Σκέφτηκε την πλήξη στην ταβέρνα όπου σίγουρα θα κατέληγαν και τον έπιασε σχεδόν πανικός. Πριν απαντήσει στην ερώτηση ενός ακροατή, έπιασε το μέτωπό του: «Συγγνώμη, μόλις θυμήθηκα ότι έχω ένα κρίσιμο ραντεβού». Χαιρέτησε άρον άρον τους παράγοντες και βρέθηκε στον έρημο δρόμο της υγρής νύχτας που σιγά σιγά την κατακτούσε η ομίχλη. Είχε ξεχάσει τη γυναίκα της κολόνας – και τώρα, να, ξανά αυτό το βλέμμα.

— Σας θυμάμαι, είστε η κυρία που ακουμπούσε στην αριστερή κολόνα της αίθουσας.

— Ναι, ήθελα να σας συναντήσω, να συζητήσω μα-

ζί σας, ήταν τόσο πολύ ενδιαφέροντα όλα αυτά που λέγατε...

— Ευχαριστώ, κι εγώ που νόμιζα πως οι άνθρωποι έχουν πάψει να νοιάζονται για τα ενδιαφέροντα, απλώς παριστάνουν πως ενδιαφέρονται...

— Βέβαια, έχω διαβάσει και τα βιβλία σας... Αλλά φύγατε τόσο ξαφνικά. Δεν είχα διάθεση να ακολουθήσω τους άλλους στην ταβέρνα, έτσι βγήκα για έναν περίπατο, και να που σας συνάντησα.

— Για τον ίδιο λόγο έφυγα κι εγώ, για να αποφύγω την ταβέρνα.

Τα φώτα ενός καφέ-μπαρ στην άλλη άκρη της μικρής πλατείας που άρχιζε από το τέλος της γέφυρας θαμπόφεγγαν πίσω από τα κρέπια της ομίχλης. Μικροί θάμνοι, έρημα παγκάκια και χαμόδεντρα, τυλιγμένα στο μυστήριο της ομίχλης, αποκοτούσαν ιδιαίτερη υπόσταση που απαιτούσε τη δική σου ερμηνεία. Δυστυχώς, το οπλοστάσιο της φαντασίας μας έγινε σκουπιδότοπος από εικόνες αποκλειστικά τεχνολογικές. Πολλές φορές του έκανε εντύπωση πώς, ενώ το άπλετο φως δημιουργούσε μιαν αντικειμενική σχέση με την πραγματικότητα, το φεγγαρόφως, η έναστρη νύχτα, η βροχή, το χιόνι μετέτρεπαν το τοπίο σε πεδίο δράσης της φαντασίας και των συναισθημάτων.

Το μπαρ ήταν σχεδόν άδειο. Έκατσαν σε μιαν ήσυχη γωνιά. Έβγαλε την καμπαρντίνα της. Από μέσα φορούσε ένα άσπρο πουκάμισο με τον γιακά κλειστό ως το λακκάκι του λαιμού. Όμως πιο κάτω, ανάμεσα

στα πλούσια στήθη της, ένα κουμπάκι ξεχασμένο ανοιχτό. Το δέρμα της, σε απόχρωση ιβουάρ, αφεγάδιαστο, ανάδινε ζέστη και τρυφερότητα, χείλη άβαφα, τριανταφυλλένια, κανένα μακιγιάζ, κανένα στολίδι, μόνο ένα φτηνό δαχτυλιδάκι και το σημάδι της βέρας στο δεξί. Είχε καιρό να γνωρίσει μια γυναίκα τόσο φυσική, χωρίς στολίδια και ψιμύθια. Του θύμιζε τη Βιολέτα, τη γειτονοπούλα του στα προσφυγικά. Ποτέ δεν ξέχασε τον μόσχο του κορμιού της και τη ζεστασιά της επιδερμίδας της, αλλά κυρίως εκείνο το ορμητικό ποτάμι που διέσχιζε το είναι της αναζητώντας την ύψιστη ηδονή. Ένα ποτάμι ήρεμο στην επιφάνεια, καλυμμένο από νούφαρα μιας θηλυκής ντροπαλοσύνης, μια καταιγίδα κρυμμένη στους ψιθύρους της ιτίας και στο θρόισμα του καλαμιώνα. Βιολέτα... Πόσα χρόνια, σίγουρα πάνω από μισό αιώνα, κι ακόμα κουβαλάει στα χείλη του τη γεύση του κορμιού της. Ήταν ο παρθενικός του έρωτας. Η φωνή της Ροδάνθης τον απέσπασε από το ονειροπόλημά του.

— Ξέρετε, τα βιβλία σας εμπνέουν εκτός των άλλων και ένα αίσθημα εμπιστοσύνης στο πρόσωπό σας, ίσως αυτό με οδήγησε να σας αναζητήσω. Θέλω να συζητήσω με κάποιον που του έχω εμπιστοσύνη, που μπορεί να με νιώσει και να με συμβουλέψει, φοβάμαι μη χαθώ... Σας φαίνεται παράξενο που δεν έχω κανέναν άλλον;

Δεν εργαζόταν, δεν είχε κανένα επάγγελμα. Μόλις τέλειωσε το γυμνάσιο, σχεδόν αμέσως παντρεύτηκε από έρωτα. Ήταν ωραίος, επιστήμων, καλής οικογε-

νείας... Τι ωραιότερη διέξοδος για μια κοπέλα να ξεφύγει από τα οικογενειακά δεσμά, αφού ούτως ή άλλως ο προορισμός της ζωής της ήταν προκαθορισμένος: νοικοκυρά. Πίστευε πως έτσι της δίνεται επιτέλους η ευκαιρία να ταξιδέψει στον απαγορευμένο παράδεισο της ερωτικής της απελευθέρωσης, να βιώσει τις επιθυμίες της που σαν αγριολούλουδα άνθιζαν στο προικισμένο κορμί της...

Όμως ο ερωτικός ορίζοντας του άντρα της άρχιζε από την ανάγκη αναπαραγωγής του είδους και τέλειωνε στην ικανοποίηση της γενετήσιας ορμής, σύμφωνα με τους κανόνες της θρησκείας και της εγκράτειας. Παρά την απουσία κάθε ερωτικής φαντασίας και συναισθήματος, η Ροδάνθη, έξυπνη και ερωτικά προικισμένη από τη φύση της, το απολάμβανε όσο μπορούσε και άνθιζε σαν την άνοιξη, πράγμα που συγκέντρωνε τα λάγνα βλέμματα των ανδρών και τη ζήλια του συζύγου. Επειδή τον αγαπούσε ακόμα, προσπάθησε να τον ανεβάσει στο επίπεδο της ερωτικής φαντασίας και του ερωτικού παιχνιδιού. Και τότε άρχισε η τραγωδία. Ήταν σίγουρος ότι την παντρεύτηκε παρθένα, πού τα έμαθε όλα αυτά; Ερωτήματα-μαχαίρια στον εγκέφαλό του, που σύντομα μετέτρεψαν τη ζωή τους σε κόλαση και κατέστρεψαν κάθε ίχνος αγάπης, σεβασμού και αξιοπρέπειας στη σχέση τους. Η Ροδάνθη κλείστηκε στον εαυτό της, φυλάγοντας ένα πολύτιμο μαργαριτάρι, τα προικιά τού είναι της που την έκαναν γυναίκα. Δεν απαντούσε πια στις επιθέσεις, στις κατηγορίες, στα υπονοούμενα, στις προσπάθειες

να τη μειώσει και να την ταπεινώσει. Συγκεντρώθηκε στην ανατροφή των παιδιών και άρχισε να ψάχνει διέξοδο...

Ο κύκλος τους ζούσε και αναπαρήγε έναν τρόπο ζωής μέσα στην υποκρισία και στον συμβιβασμό, που βρισκόταν στον αντίποδα της δικής της αντίληψης για τη ζωή και τις αξίες της. Έτσι ξέκοψε και κλείστηκε ακόμα περισσότερο στον εαυτό της. Από ένστικτο ίσως, κατέφυγε στη λογοτεχνία. Σύντομα στράφηκε σ' εκείνο το είδος της που προσπαθεί να διαπεράσει τον λογοκρατούμενο κόσμο και να ανιχνεύσει καινούρια μονοπάτια ψυχοσωματικής ενέργειας και αυτογνωσίας. Η ψυχή της ανοίχτηκε στον μαγικό κόσμο του Καστανέντα και του Δον Χουάν, στη φιλοσοφική σκέψη και αισθητική του Έρμαν Έσσε, στην ποίηση του Ελύτη, του Καβάφη, του Εμπειρικού... Ανακάλυψε πως ο κόσμος δεν ήταν αυτός ο γκριζος και στερημένος του συζυγικού βίου.

Τα παιδιά πάτησαν στα πόδια τους, εκείνη ήταν ήδη τριάντα πέντε χρονών, στην άνθιση της δεύτερης νιότης της και στην ωρίμανση της θηλυκότητάς της. Του ζήτησε διαζύγιο, ύστερα από μερικές δυσάρεστες στιγμές τής το 'δωσε. Όλες οι πόρτες κλείσανε γύρω της, και των γονιών της ακόμα. «Είναι τρελή, χάλασε το σπιτικό της, θα δούμε πώς θα τα βγάλει πέρα, αφού δεν ξέρει καμιά δουλειά», λόγια που πλέκουν το δίχτυ της κακίας γύρω της, περιμένοντας την ώρα που συντετριμμένη θα επιστρέψει για να ζητήσει συγγνώμη.

«Ο φόβος μπρος στην ελευθερία» σκέφτηκε. Πρώτη της φορά ήταν ελεύθερη και αυτεξούσια, αλλά και μπροστά στην ανάγκη να διαχειριστεί μόνη της τη ζωή της. Και επειδή τουλάχιστον σε πρώτη ανάγνωση γνώριζε τον εαυτό της, ήξερε πως οι ανεκπλήρωτες συναισθηματικές, ψυχικές και ερωτικές της ανάγκες, μαζί με τη δεκαπεντάχρονη καταπίεση του άτυχου γάμου, αποτελούσαν ένα εκρηκτικό μείγμα που μπορούσε να τη σκοτώσει ή να την ξαναρίξει στον γκρίζο λάκκο της συζυγικής ζωής...

Χρόνια μετά, του εξομολογήθηκε: «Ποιος ξέρει πού θα ήμουνα τώρα αν δεν σε είχα συναντήσει...».

Όσο αφηγούνταν τη ζωή της, το πρόσωπό της σκλήραινε, γεμάτο ένταση, πλώρη σκούνας που παλεύει το άγριο κύμα. Μόνο στα κατάμαυρα μάτια της, με ολίγον κυανούν στον λευκό ορίζοντα, φτερούγιζαν τα συναισθήματα, συννεφάκια στον τρελό βοριά, γεμάτα προσδοκίες και φόβους. Της έπιασε το χέρι και της μίλησε τρυφερά. Το πρόσωπό της μαλάκωσε και τα μάτια της γυάλισαν από τα κρατημένα δάκρυα.

— Με συγχωρείτε...

Ένας βαθύς λυγμός συντάρραξε το κορμί της και τα δάκρυα έλουσαν το πρόσωπό της. Ένα αίσθημα στοργής τον κατέκτησε. Παραδόξως, κανένα ερωτικό σκίρτημα, καμιά ερωτική επικοινωνία. Και δεν ήταν από τους ανθρώπους που μένουν ασυγκίνητοι μπροστά σε μιαν όμορφη γυναίκα. Ίσως γιατί δεν ήταν η επιλογή του, αλλά μια τυχαία συνάντηση που στερούνταν τη

γοητευτική διαδρομή της κατάκτησης, εκεί που το συναίσθημα συναντιέται με τον αισθησιασμό. Ίσως γιατί κι αυτός την εποχή αυτή ήταν τόσο μπερδεμένος και πληγωμένος συναισθηματικά, ώστε ήταν ολόκληρος στραμμένος μέσα του προσπαθώντας να αναγνώσει τα δικά του συναισθήματα και να ξαναβρεί τις δικές του ισορροπίες.

Ποιος ανόητος είπε πως είναι τυχερός εκείνος που θα τον ερωτευθεί μια κοπέλα στο άνθος της ηλικίας της ενόσω αυτός βρίσκεται στη δύση της δικής του... Δυο κόσμοι διαφορετικοί, παρά την έλξη των σωμάτων, ένα κενό εμποδίζει την απόλυτη συνταύτιση. Εκείνο το κάτι παραπάνω, που συγκλονίζει όχι μονάχα τις αισθήσεις αλλά και το ουράνιο τόξο των συναισθημάτων. Ο έρωτας δεν μπορεί να είναι μέρος αλλά το όλον της συνευρέσεως δύο ερωτευμένων ανθρώπων. Την παρακάλεσε να γυρίσει στον κόσμο της. Ποτέ δεν του το συγχώρεσε...